

همایش

همایش بین‌المللی «دریای خزر: فرصتها و محدودیتها»

هفتمین همایش سالانه آسیای مرکزی و قفقاز تحت عنوان «همایش بین‌المللی دریای خزر: فرصتها و محدودیتها» در ۱ و ۲ تیرماه ۱۳۷۸ در محل دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امورخارجه برگزار شد. در این همایش بین‌المللی که با پیام ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران و سخنرانی جناب آقای دکتر خرازی و وزیر امورخارجه افتتاح شد، ۶۴ نفر شرکت‌کننده خارجی شامل ۹ نفر معاونین وزرای خارجه و سایر وزارتخانه‌های مرتبط با مسایل دریای خزر مانند انرژی یا محیط زیست از کشورهای قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان، تاجیکستان، گرجستان، ارمنستان، آذربایجان و روسیه حضور داشتند. سایر مدعوین خارجی همایش را رؤسا یا معاونین و محققین ارشد مؤسسات مطالعاتی معتبر از ۲۵ کشور شامل منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به اضافه کشورهای ژاپن، هند، چین، روسیه، پاکستان، انگلستان، آمریکا، ترکیه، کانادا، آلمان، فرانسه، سوئیس، اوکراین، ایتالیا، اتریش و تایلند تشکیل می‌داد.

متخصصین و کارشناسان ایرانی و خارجی طی هفت جلسه کاری این همایش دوازده به ایراد سخنرانی و بحث و تبادل نظر حول چهار محور اصلی همایش: مسایل ژئوپلیتیک و امنیت دریای خزر، منابع انرژی، محیط زیست و نظام حقوقی دریای خزر پرداختند. در این اجلاس که به لحاظ کمی و کیفی شکل متفاوتی با اجلاسهای قبلی آسیای مرکزی و قفقاز داشت، ۵۶ نفر متخصص و کارشناس ایرانی و خارجی به‌عنوان مباحثه‌کنندگان جلسات شرکت داشتند و جمعاً ۷۰ خلاصه مقاله از میان بیش از ۹۰ مقاله واصله به دبیرخانه همایش انتخاب و به دو زبان فارسی و انگلیسی در میان کلیه حاضرین در اجلاس توزیع گردید.

پس از جلسه افتتاحیه، جلسات اول و دوم همایش به مباحث انرژی اختصاص داشت و به دو عنوان کلی سرمایه‌گذاری در نفت و گاز و دریای خزر، ذخایر و بهره‌وری پرداخته شد. ریاست جلسه اول را جناب آقای ماجدی معاون وزیر نفت در امور نفت و گاز دریای خزر و ریاست جلسه دوم را جناب آقای هدایت‌زاده مشاور اقتصادی وزیر امور خارجه عهده‌دار بودند. علاوه بر سخنرانان اصلی از تاجیکستان (جناب آقای طاهر رشیداف - معاون کمیته نفت و گاز، ایران (آقای محمد سوری - معاون وزیر نفت و مدیرعامل شرکت ملی نفتکش ایران)، آذربایجان (آقای خوشبخت یوسف‌زاده - معاون شرکت نفت دولتی) و ترکمنستان (جناب آقای خوشگلدی بابایف - معاون وزیر صنایع نفت و گاز)، مباحثه‌کنندگان نیز از کشورهای روسیه (آقای مالائیتسکی یانکیف - مدیرکل شرکت منابع طبیعی)، قزاقستان (دکتر عسگر تولاگولوف - مؤسسه توسعه)، ژاپن (دکتر اکیکو فوکوشیما - محقق ارشد مؤسسه مطالعات بین‌المللی)، آمریکا (دکتر کارتر پیج - دانشگاه کلمبیا) و اوکراین (دکتر الکساندر بوگومولف - معاون مطالعات خاورمیانه) به بحث و تبادل نظر پرداختند. اهم نکاتی که در این دو جلسه مورد تأکید قرار گرفت به شرح زیر می‌باشد:

- از آنجا که در مسایل دریای خزر نباید نقطه‌نظرات سیاسی بر همکاری‌های اقتصادی و منافع وابسته به آن تأثیر بگذارد، بنابراین حمایت آمریکا از طرح تقسیم دریای خزر به بخش‌های ملی و ممانعت از عبور خط لوله انرژی از خاک ایران، و اعمال نظر این کشور در مسایل دریای خزر، افق همکاری‌های منطقه‌ای را تیره نموده است. بهترین راه برای صدور نفت خزر در کوتاه مدت مبادله نفت از طریق خط لوله نکا - تهران است که امکانات مالی آن نیز مورد موافقت ایران و چین قرار گرفته و تأمین شده است. افزایش ظرفیت حمل و نقل دریایی به گونه‌ای که پاسخگوی حجم تولید باشد و احداث لوله‌ای از باکو به تبریز برای این برنامه ضروری اعلام شد.

- پیش‌بینی شد که تا سال ۲۰۰۶ بیشترین افزایش تقاضای گاز طبیعی در آسیا، به‌ویژه در چین و هند خواهد بود. بنابراین خط لوله نیز باید با توجه به این واقعیت احداث گردد و الگوی مسیر جاده ابریشم نیز مسیر خطوط لوله باشد.

- طرح‌های متعدد خط لوله با واقعیتهای جغرافیایی منطقه منطبق نیست. این برنامه‌ها باید به‌جای ایجاد اختلاف، مبنایی برای صلح باشند. دولت آذربایجان برای دستیابی به

سرمایه و فن‌آوری لازم برای بهره‌برداری و تولید نیازمند همکاری شرکت‌های خارجی می‌باشد. استخراج ذخایر نفت و گاز تاجیکستان با وجود ۳۰۰۰ متخصص به همکاری منطقه‌ای نیاز دارد. چنانچه آرامش در افغانستان برقرار شود می‌توان گاز این کشور را از راه ایران به بازارهای مصرف‌رساند.

در ادامه روز اول همایش و در جلسه سوم که تحت عنوان: «همکاری‌های اقتصادی در حوزه خزر» و به ریاست جناب آقای واعظی معاون سیاست خارجی و روابط بین‌الملل مرکز تحقیقات استراتژیک تشکیل شد، سخنرانان اصلی از گرجستان (جناب آقای شوتا دوغونادزه - معاون وزیر امور خارجه)، روسیه (دکتر الکسی مالاشنکو - رئیس شعبه بنیاد کارنگی مسکو) و ایران (جناب آقای دکتر محمد نهاوندیان - معاون وزیر بازرگانی) و مباحثه‌کنندگان از آذربایجان (دکتر الخان نوریف - رئیس مرکز مطالعات بین‌الملل)، ایران (دکتر عبدالرحیم گواهی - دبیر کل اتاق بازرگانی و صنایع و معادن)، ترکیه (دکتر سوها بلوکباشی - دانشگاه تخصصی خاورمیانه آنکارا) و یونان (دکتر یانیس پاپانیکولائو - مدیر مؤسسه تحقیقات دریای سیاه) به تبادل نظر پرداختند. مهمترین نکاتی که در این جلسه مورد توجه قرار گرفت عبارت‌اند از:

- گسترش همکاری‌های اقتصادی با توجه به موقعیت خاص هر یک از کشورها و اهمیت ژئوپلیتیکی دریای خزر و آسیای مرکزی و قفقاز که عامل مهم ارتباط میان همسایگان و نیز با حوزه دریای سیاه و اروپا است، به تلاشها و اقداماتی در مورد برقراری صلح و آرامش در منطقه، بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی و استفاده از ظرفیتهای خالی یکدیگر، حفظ منافع ملی و جمعی کشورهای ساحلی و ممانعت از برتری یافتن دیدگاههای سیاسی بر روابط اقتصادی نیاز دارد. با عنایت به این مسأله، که همکاری‌های منطقه‌ای تعارضی با جهانی شدن ندارد.

دومین روز همایش (۷۸/۴/۲) با جلسه چهارم و بحثهای مربوط به همکاری‌های سیاسی در حوزه دریای خزر به ریاست جناب آقای سرمدی معاون اروپا و آمریکای وزارت امور خارجه و سخنرانان و مباحثه‌کنندگان از کشورهای ارمنستان (دکتر آرشاویر کابوچیان - محقق ارشد مؤسسه مطالعات ملی و بین‌المللی)، ایران (دکتر سیدمحمدکاظم سجادیپور - نماینده دفتر مطالعات در نیویورک)، گرجستان (دکتر الکساندر روندلی - رئیس مرکز مطالعات

سیاسی وزارت امور خارجه)، قرقیزستان (دکتر عوض بیک اتاخانف - رئیس دانشگاه شرق شناسی)، چین (دکتر شی زه - معاون مؤسسه مطالعات بین المللی)، پاکستان (آقای رحمان - مؤسسه فرندز) و آلمان (دکتر بئاتریس گوراوانتشی - بنیاد مؤسسه کنراد آدنائو) آغاز شد.

- در بخش همکاری های سیاسی با توجه به نوعی از اشتراک سرنوشت در میان کشورهای منطقه، بر تشخیص عوامل و همگرا و همگرا و متغیرهای دخیل در همکاری های سیاسی تأکید شد.

- با امعان نظر بر روند جهانی شدن و فاصله گرفتن از اندیشه حاکم بر دوران جنگ سرد، کشورهای منطقه باید بر عوامل و اگر فائق آیند و با نقش آمریکا در انتشار افکار جنگ سردی مبارزه نمایند. چرا که این سیاست واقعیت های جغرافیایی را نیز نادیده می گیرد. توصیه گردید با عنایت به نیازهای معنوی، تلاشی مشترک برای غلبه بر بحران هویت و پدید آوردن هویت های جدید، از راه تحکیم پیوندهای تاریخی، فرهنگی، تمدنی صورت گیرد و به تعریف هویت خزری پرداخته شود. از همکاری های اقتصادی دوجانبه و چندجانبه و نیز نهادینه کردن دموکراسی در کشورهای منطقه در جهت تحکیم روابط سیاسی استفاده گردد.

در پنجمین جلسه همایش تحت عنوان: «ژئوپلتیک و امنیت دریای خزر» به ریاست جناب آقای ترکان معاون وزیر صنایع و رئیس هیأت عامل سازمان گسترش و نوسازی، سخنرانان و مباحثه کنندگانی از کشورهای قزاقستان (جناب آقای موساتایف - قائم مقام وزیر اکولوژی و منابع طبیعی)، چین (دکتر جانوچانک چینگ - رئیس بخش آسیای مرکزی در آکادمی علوم اجتماعی)، تاجیکستان (دکتر اسکندر اسداله یف - رئیس مرکز تحقیقات استراتژیک)، ایران (دکتر عزت الله عزتی - استاد دانشگاه تهران)، انگلستان (دکتر روی آلیسون - رئیس برنامه روسیه و اوراسیا مؤسسه سلطنتی امور بین المللی)، اسپانیا (دکتر خاویر دوکینتو - استاد دانشگاه پامپلوتانس مادرید)، هند (دکتر فونچوک استوبدان - مؤسسه مطالعات دفاعی) و دولت اسلامی افغانستان (جناب آقای سید محمد خیرخواه - سفیر افغانستان در جمهوری اسلامی ایران) شرکت داشتند. در این جلسه بر موارد زیر تأکید گردید.

- از آنجا که پیش نیاز توسعه همکاری اقتصادی و سیاسی و سرمایه گذاری خارجی، ایجاد محیطی امن و باثبات می باشد، کشورهای ساحلی باید مراقبت نمایند که قدرتهای خارجی در منطقه فرصت نیابند که برای خود منافی در این دریا منظور نمایند و از این طریق امنیت دریا را به مخاطره اندازند. گرچه اکنون شکل گیری اثرات نفوذ خارجی بر نظامهای

سیاسی جمهوری‌های آسیای مرکزی ناچیز بوده است اما ممکن است این وضعیت تغییر یابد. منابع نفت و گاز ضمن اینکه عاملی برای همکاری هستند، می‌توانند موضوع رقابت و درگیری نیز باشند. خزر نه تنها نقطه تلاقی شرق و غرب بلکه ممکن است محل تلاقی شمال و جنوب هم باشد.

- شکل‌گیری شماری از دسته‌بندی‌های جدید در منطقه باعث گوناگونی خط‌مشی‌های امنیتی، تجاری و انرژی می‌شود ولی ظاهراً در گروه‌بندی‌های نوین اختلافات مهم و عمده همچنان به قوت خود باقی خواهد ماند.

جلسه ششم همایش به مسایل زیست‌محیطی دریای خزر اختصاص داشت. در این جلسه به ریاست جناب آقای دکتر منافی، مشاور مجمع تشخیص مصلحت نظام، سخنرانان و مباحثه‌کنندگانی از کشورهای قرقیزستان (جناب آقای قیشتویایف - معاون اول وزیر حفاظت محیط زیست)، روسیه (سرکار خانم تامارا زلاتنیکووا - رئیس کمیته محیط زیست دو-ما)، ایران (مهندس سیدمحمد سعیدحسینی - مدیرکل دفتر محیط زیست دریایی)، قزاقستان (دکتر ابراهیم کوشینف - رئیس مؤسسه محیط زیست دریای خزر)، آمریکا (دکتر گلن شوایتزر - محقق فرهنگستان ملی علوم)، ازبکستان (دکتر الهام سعیداف - معاون مؤسسه مطالعات بین‌المللی آسیای مرکزی)، ترکمنستان (آقای آندره آزانبايف - محقق مؤسسه محیط زیست اوراسیا) و یونان (دکتر نیکولاس کنتستانتوپولوس - شورای تحقیقات صنعتی) به بحث پیرامون عمده‌ترین تهدیدات متوجه محیط زیست دریای خزر پرداخته و به این نتیجه رسیدند که به سبب برخوردهای اغلب غیرمسئولانه افراد، سازمانها و دولتها با محیط زیست دریای خزر و عدم دقت در تأثیر توسعه صنعت و تخریب دریا، اماکن تخم‌ریزی و تجمع آبیان و مسیرهای مهاجرت آنان در اثر آلودگی‌های نفتی، ورود فاضلابهای صنعتی و سموم دفع آفات کشاورزی با خطر جدی روبه‌روست. تداوم این وضع سازوکارهای طبیعی زیست را در این اکوسیستم آبی مختل کرده است. از این رو اتخاذ فوری تدابیر مناسب در زمینه‌های کشتیرانی، ماهیگیری، بهره‌برداری از معادن، انتقال نفت و گاز و نوسانات آب دریا ضرورتی جدی دارد. نه تنها دولتها بلکه افراد و سازمانهای غیردولتی نیز در این مهم دارای مسئولیتی خطیر می‌باشند. حفاظت از محیط زیست باید به فرهنگ مردم خزر وارد شود.

آخرین جلسه همایش به بررسی نظام حقوقی دریای خزر اختصاص داشت که ریاست آن به عهده جناب آقای دکتر محمدجواد ظریف، معاون حقوقی و امور بین‌الملل وزارت

امور خارجه بود و سخنرانان و مباحثه‌کنندگان از کشورهای ایران (دکتر علی‌اصغر کاظمی - استاد دانشگاه آزاد اسلامی)، فرانسه (دکتر پل تاورنیه - استاد دانشگاه جنوب پاریس)، کانادا (خانم هلگی ماکی - محقق ارشد مؤسسه نورمن پاترسن)، آمریکا (دکتر دوايت سیمپسون - استاد دانشگاه دولتی سانفرانسیسکو) و قرقیزستان (آقای عسگر بشیموف - مدیرکل اداره تحلیل و پیش‌بینی‌های اقتصادی وزارت امور خارجه) در مباحث آن شرکت داشتند. اهم نکات مطروحه در این جلسه عبارت بود از اینکه موضوع نظام حقوقی دریای خزر در سال ۱۹۹۴ پس از انعقاد قراردادی در مورد بهره‌برداری از حوزه‌های نفتی در دریای خزر میان جمهوری آذربایجان و یک کنسرسیوم نفتی مطرح و پس از اعتراض دولتین ایران و روسیه، از حساسیت ویژه‌ای برخوردار گشت. علی‌رغم ملاقاتهای متعدد میان مقامات دولتهای ساحلی اتفاق نظر در مورد نظام حقوقی مناسب برای سازماندهی به حدود و نحوه اعمال حاکمیت کشورها در این دریای بسته تاکنون حاصل نگردیده است. در حالی که برخی از کشورها بر تقسیم دریا تأکید می‌ورزند، جمهوری اسلامی ایران معتقد است نظام حقوقی مشاع براساس معاهدات ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ میان ایران و شوروی، کماکان مناسب‌ترین نظام حقوقی می‌باشد.

- دریای خزر یک منطقه آبی کاملاً بسته از نوع منحصربه‌فرد^۱ می‌باشد و خارج از شمول مقررات کنوانسیون سال ۱۹۸۲ حقوق دریاهای قرار دارد و لذا گرچه ذخایر نفتی بسیار بالایی در این دریا وجود دارد، قبل از شروع به استخراج و بهره‌برداری از این ذخایر باید برای سؤالات واقعی، فنی و حقوقی آن پاسخهای قانع‌کننده یافت.

در جلسه اختتامیه همایش، جمع‌بندی مسایل مطرح شده توسط جناب آقای سیدصادق خرازی معاون آموزش و پژوهش وزارت امور خارجه به عمل آمد.

لازم به ذکر است که بیش از ده میزگرد تلویزیونی مرتبط با این همایش با شرکت کارشناسان داخلی و خارجی شرکت‌کننده از طرف صدا و سیما برای برنامه‌های داخلی و برون‌مرزی تهیه شد. علاوه بر این، مصاحبه‌های متعددی از سوی کارشناسان و محققان مربوطه با صدا و سیما و رسانه‌های جمعی به‌طور جداگانه انجام شد. همچنین، شایان توجه است مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز مجموعه مقالات ارسالی به سمینار را بزودی تدوین و به‌طور جداگانه به صورت یک کتاب منتشر می‌نماید.

پیام ریاست محترم جمهوری به هفتمین همایش آسیای مرکزی و قفقاز

با ابراز خوشوقتی از برگزاری این همایش که طی آن امور مربوط به دریای خزر مورد بحث و بررسی شما اندیشمندان محترم از کشورهای منطقه و نقاط دیگر جهان قرار خواهد گرفت، توفیق شما را در این امر مهم از خداوند سبحان مسئلت می‌نمایم.

ضمن مرور تحولات جهان در طی یک دهه گذشته شاید یکی از مهمترین رویدادها را بتوان فروپاشی شوروی و آزادی و استقلال جمهوری‌های جدید در آسیای مرکزی و قفقاز تلقی نمود. یکی از اثرات مهم استقلال کشورهای مذکور در حوزه دریای خزر است که ضمناً شرایط ویژه‌ای از لحاظ ژئوپلیتیک دارد و از منابع قابل ملاحظه انرژی برخوردار می‌باشد.

در پی استقلال کشورهای جدید ساحلی دریای خزر و تغییرات حاصله در جغرافیای سیاسی منطقه، ضرورت ایجاد یک نظام حقوقی جدید احساس گردید. در این راستا می‌بایستی نظام جدید براساس توافق و تفاهم کلیه کشورهای ساحلی تنظیم گردد معهداتی تا زمان دستیابی به یک نظام حقوقی جدید، نظام حقوقی موجود از اعتبار حقوقی و اجرایی کامل برخوردار می‌باشد.

در اینکه کشورهای ساحلی باید بتوانند از مواهب طبیعی و منابع معدنی این دریا که قرن‌ها برای ساکنین سواحل آن منشاء خیر و برکت بوده است استفاده نمایند، هرگز تردیدی وجود نداشته است. مع‌هذا روندهایی در پهنه این دریا در حال شکل‌گیری است که نه تنها به‌طور بالقوه برای محیط زیست بسیار حساس و آسیب‌پذیر این دریا می‌تواند آثار منفی در پی داشته باشد بلکه زمینه‌های ناسالمی را در پهنه این دریا و محیط پیرامونی آن به شکل رقابت‌های نظامی و حضور نظامی بیگانگان فراهم نماید.

با توجه به ملاحظاتی که به آن اشاره شد به نظر می‌رسد که در تشخیص مسایل فوری و دارای اولویت لازم جهت اقدام از سوی کشورهای ساحلی و البته با همکاری و مساعدت

سازمان‌های ذیربط بین‌المللی نباید کوچک‌ترین تعللی صورت پذیرد زیرا تأخیر و یا کوتاهی در اقدام ممکن است آثار و عواقب جبران‌ناپذیری در پی داشته باشد.

به نظر کارشناسان امر باید به مسایل مربوط به حفاظت از محیط زیست در این دریای بسته که از لحاظ طبیعی وضعیت منحصربه‌فردی در جهان دارد و در «اکوسیستم» منطقه‌ای و جهانی به‌طور مستقیم تأثیرگذار است توجه خاص مبذول شود. به‌دور نگاهداشتن این منطقه از رقابت‌های نظامی و یا ایجاد پایگاه‌های نظامی خارجی نیز از دیگر اموری است که باید به آن اهتمام ورزید. مسلماً برنامه‌های توسعه اقتصادی در منطقه و یا انتقال انرژی از این دریای بسته به خارج به تحقق موارد پیش‌گفته بستگی تام دارد.

حصول به توافق و اجماع درباره نظام حقوقی آینده دریای خزر مانند مسایل دیگر بین‌المللی که احیاناً کشورها، ممکن است منافع ملی متنوعی داشته باشند می‌تواند فقط در سایه حسن تفاهم و با در نظر گرفتن حقوق یکدیگر و از طریق گفتگو و تبادل نظر امکان‌پذیر گردد.

در پایان امیدوارم که نتایج سودمند مباحث و گفتگوهای شما دانشمندان و نخبگان مسایل سیاسی - اقتصادی - زیست محیطی و حقوقی بتواند در ارائه راهکارهای مناسب جهت رفع مشکلات و موانع موجود و تشخیص زمینه‌های مساعد برای توسعه همکاری‌ها در این منطقه حساس مفید واقع گردد.

متن سخنرانی وزیر محترم امور خارجه در جلسه افتتاحیه هفتمین همایش آسیای مرکزی و قفقاز

ضمن عرض خیرمقدم حضور میهمانان گرامی، مقامات محترم، اندیشمندان، اساتید و کارشناسانی که دعوت دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی را برای شرکت در این همایش تحت عنوان «دریای خزر: فرصتها و محدودیتها» پذیرفته‌اند، امیدوارم با مشارکت فعال اساتید و محققان در این همایش، اهمیت همکاری کشورهای این منطقه حساس در جهت توسعه اقتصادی و رفاه مردم منطقه بیش‌از پیش مورد توجه قرار گیرد.

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به‌عنوان یکی از مهمترین وقایع نیمه دوم قرن بیستم تأثیرات عمیقی بر ژئوپلیتیک منطقه بجای گذاشته و تعاریف جدیدی از مفاهیم امنیت و منافع ملی برای جمهوری اسلامی ایران پدید آورده است. در اثر این تحول یکی از مهمترین عرصه‌ها و مقوله‌هایی که امروزه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مطرح می‌باشد، روابط با کشورهای به‌جای مانده از فروپاشی شوروی سابق است، کشورهایی که در پی این دگرگونی خود با چالشها و فرصتهای جدیدی مواجه بوده و وارد عصر نوینی از روابط و مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی شده‌اند.

جمهوری اسلامی ایران از زمان استقلال این کشورها، ضمن استقبال از این تحول عظیم، همکاری گسترده‌ای را با آنان آغاز نموده است و در حال حاضر روابط با این جمهوری‌ها در بسیاری از زمینه‌ها در سطح بسیار خوبی بوده؛ به‌نحوی که اینک همکاری‌های همه‌جانبه با آنها در اولویت برنامه‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قرار دارد.

یکی از اساسی‌ترین جنبه‌های مناسبات فی‌مابین جمهوری اسلامی ایران و کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز، همکاری در خصوص مسایل دریای خزر می‌باشد که در حال حاضر به دلیل اهمیت منابع و ذخایر، خطوط انتقال انرژی، نظام حقوقی، مسایل زیست‌محیطی و مباحث پیرامونی آن حائز توجهات فزاینده منطقه‌ای و بین‌المللی است.

علاوه بر این، وضعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک دریای خزر به اهمیت آن صدچندان افزوده است و این پهنه آبی منحصربه‌فرد مورد توجه قدرتهای بزرگ جهانی و شرکتهای نفتی قرار گرفته است. بنابراین ضرورت هموارساختن راههای تفاهم و همکاری‌های مشترک در چارچوب مسایل مربوط به این دریا اهمیت برجسته‌ای پیدا کرده و این مسأله راه‌گشا و کلید

حل کلیه مسایل مربوط به این دریا و چگونگی بهره‌برداری عادلانه از منافع آن می‌باشد. در رابطه با نظام حقوقی دریای خزر، جمهوری اسلامی ایران معتقد است که نظام حقوقی جدید دریای خزر باید به اتفاق آراء و توسط کشورهای ساحلی آن تهیه و تدوین شود و تا تدوین آن، نظام حقوقی موجود دریای خزر معتبر و نافذ است. با توجه به منحصر به فرد بودن این دریا هرگونه بهره‌برداری یک‌طرفه و بدون ضابطه تا قبل از وضع نظام مذکور، مورد قبول ما نمی‌باشد؛ زیرا همه منابع این دریا تا قبل از تعیین نظام حقوقی جدید متعلق به تمامی دول ساحلی است. بزاین اساس دولت یا دول خاطی در قبال کلیه پیامدهای اعمالی که باعث وارد آمدن خسارت به حقوق دیگر دول ساحلی شود مسئول می‌باشند.

دریای خزر به عنوان یک دریای بسته که به‌طور طبیعی راه به اقیانوسها و دریاهای آزاد ندارد، دارای اکوسیستم واحد و منحصر به فرد است. جمهوری اسلامی ایران معتقد است که هرگونه ضرر و زیان ناشی از فعالیتهای نفتی به محیط زیست این منطقه و سواحل هریک از کشورهای ساحلی به عهده دولت خاطی و شرکت‌های فعال بوده و همه آنها مسئول جبران خسارات وارده می‌باشند. بر این اساس عبور خطوط لوله نفت و یا گاز از بستر دریای خزر با توجه به زلزله‌خیز بودن این دریا و احتمال بروز فاجعه زیست‌محیطی منجر به خسارت به اکوسیستم این دریا، یا به عبارت دیگر خسارت به همگان در بلندمدت می‌شود و جمهوری اسلامی ایران به هیچ وجه با آن موافقت نخواهد نمود، لذا عقل سلیم حکم می‌کند که منافع کوتاه مدت فدای منافع بلندمدت نشود.

جمهوری اسلامی ایران بر این باور است که منابع عظیم و حیاتی این دریا و ذخایر بیولوژیک آن باید در راه رفاه و توسعه همه کشورهای ساحلی مورد استفاده قرار گیرد. دریای خزر و منابع حیاتی آن متعلق به تمام کشورهای ساحلی آن است. بنابراین کشورهای مذکور باید در جهت حرکت نمایند تا کشورهای خارج از منطقه، این دریا را جزئی از مناطق حیاتی خویش تلقی نکرده و از دخالت‌های آشکار و پنهان در امور منطقه خودداری نمایند. ما معتقدیم که تحقق این امر در سایه هماهنگی و همکاری دولت‌های ساحلی عملی می‌باشد و تنها در این صورت است که دریای خزر محل امنی برای بهره‌برداری از منابع آن خواهد شد.

معضل عمده و کنونی شرکت‌های نفتی فعال در منطقه خزر، مسئله انتقال انرژی به بازارهای مصرف جهانی است. در این زمینه جمهوری اسلامی ایران با توجه به توانمندی‌های موجود در کشور از جمله پایانه‌ها، پالایشگاهها و خطوط لوله این آمادگی را دارد که به منظور

پیشبرد توسعه اقتصادی منطقه، امکانات خود را در اختیار کشورهای ساحلی قرار دهد. اکنون اکثر کارشناسان مسایل نفتی و انرژی جهان بدون ملاحظات خاصی عقیده دارند که مسیر جمهوری اسلامی ایران امن‌تر و اقتصادی‌تر از مسیرهای دیگر و بهترین انتخاب برای انتقال انرژی منطقه خزر می‌باشد. سیاست جمهوری اسلامی ایران در دریای خزر تاکنون در راستای ارتقای سطح همکاری و همگرایی میان کشورهای ساحلی بوده است. پیشنهاد ایران مبنی بر تشکیل شورای همکاری کشورهای ساحلی دریای خزر با هدف ارتقای سطح همکاری و همگرایی و بهره‌برداری مناسب و عادلانه از منابع این دریا توسط کشورهای ساحلی دقیقاً در چارچوب این سیاست قرار دارد. همچنین، جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر غیرنظامی شدن دریای خزر، در پی آن است تا خزر نماد صلح و آرامش و محیطی مناسب برای همکاری‌های منطقه‌ای گردد.

در آستانه ورود به هزاره سوم، کشورهای جهان بیش از همه ادوار نیازمند نهادینه کردن قانون در مناسبات بین‌المللی، تقویت روند اعتمادسازی و گسترش آن در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی هستند. جمهوری اسلامی ایران براساس سیاست تنش‌زدایی و توسعه روابط با کشورهای جهان، بیشترین اولویت را به گسترش روابط خود با کشورها براساس احترام متقابل، منافع مشترک و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر می‌دهد و بر نهادینه شدن مقررات حقوق بین‌المللی، ایجاد و تقویت سازوکارهای اعتمادسازی متقابل در جهت تقویت امنیت و همکاری منطقه‌ای و بین‌المللی تأکید ورزیده، بر این باور است که همفکری و همگامی کشورهای منطقه در خصوص مسایل و مشکلات مبتلابه، از جمله دریای خزر، راه را بر فرصت‌طلبی قدرتهای فرامنطقه‌ای مسدود می‌نماید. لذا ما اعتقاد راسخ داریم که تنها راه تضمین صلح و ثبات و امنیت منطقه‌ای، بهره‌گیری صحیح و عادلانه از منابع اقتصادی دریای خزر و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای به میزانی است که خزر نماد همگرایی کشورهای ساحلی آن باشد.

امیدوارم مباحثات و گفتگوهای متفکران و اندیشمندان که از کشورهای دور و نزدیک در این همایش شرکت نموده‌اند، راهنمای مفیدی برای تصمیم‌گیران سیاسی کشورهای منطقه باشد.

متن سخنرانی معاون محترم آموزش و پژوهش وزارت امور خارجه در جلسهٔ اختتامیه هفتمین همایش آسیای مرکزی و قفقاز

هفتمین «همایش سالانه آسیای مرکزی و قفقاز» را تحت عنوان «دریای خزر: فرصت‌ها و محدودیت‌ها» با مشارکت شایسته شما مقامات، اساتید و کارشناسان کشورهای مختلف جهان به پایان می‌بریم. همان‌طور که قابل تصور و شایسته بود مباحث ارزنده‌ای که بیانگر دیدگاه‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی دانشمندان گرامی است، مطرح شد و مورد پرسش و پاسخ و تضارب آراء، قرار گرفت.

دیدگاه‌های دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در پیام ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر ضرورت تدوین یک نظام حقوقی نوین براساس توافق و تفاهم کلیه کشورهای ساحلی، و تا زمان اجرای آن، متابعت کشورها از رژیم کنونی، همکاری در حفاظت از محیط زیست، دورنگه داشتن منطقه از دخالت‌های خارجی و رقابت‌های نظامی، و در سخنرانی وزیر محترم امور خارجه با اعلام در اولویت قرار داشتن همکاری همه‌جانبه با کشورهای آسیای مرکزی در برنامه‌های سیاست خارجی ایران، و اهمیت این همکاری در دریای خزر به منظور توسعه اقتصادی کشورها و رفاه ملت‌های منطقه، به‌ویژه در زمینه انتقال انرژی و موارد مهمی که در پیشنهاد ایران برای تشکیل شورای همکاری کشورهای ساحلی دریای خزر مطرح گردیده است، ارائه شد.

از سوی سخنرانان و شرکت‌کنندگان در بحث‌ها و جلسات مختلف نیز موارد قابل توجه و ارزشمندی بیان گردید که حاوی نکات مهمی بود:

از آنجا که در مسایل دریای خزر نباید نقطه‌نظرات سیاسی بر همکاری‌های اقتصادی و منافع وابسته به آن تأثیر بگذارد، بنابراین حمایت آمریکا از طرح تقسیم دریای خزر به بخش‌های ملی و ممانعت از عبور خط لوله انرژی از خاک ایران، و اعمال نظر این کشور در مسایل دریای خزر، افق همکاری‌های منطقه‌ای را تیره نموده است. بهترین راه برای صدور نفت خزر در کوتاه مدت مبادلهٔ نفت از طریق خط لوله نکا - تهران است که امکانات مالی آن نیز مورد موافقت ایران و چین قرار گرفته و تأمین شده است. افزایش ظرفیت حمل و نقل دریایی به گونه‌ای که پاسخگوی حجم تولید باشد و احداث لوله‌ای از باکو به تبریز برای این برنامه ضروری اعلام شد.

پیش‌بینی شد که تا سال ۲۰۰۶ بیشترین افزایش تقاضای گاز طبیعی در آسیا، به‌ویژه در چین و هند خواهد بود. بنابراین خط لوله نیز باید با توجه به این واقعیت احداث گردد و الگوی مسیر جاده ابریشم نیز مسیر خطوط لوله باشد.

طرح‌های متعدد خط لوله با واقعیت‌های جغرافیایی منطقه منطبق نیست. این برنامه‌ها باید بجای ایجاد اختلاف، مبنایی برای صلح باشند. دولت آذربایجان برای دستیابی به سرمایه و فن‌آوری لازم برای بهره‌برداری و تولید نیازمند همکاری شرکت‌های خارجی می‌باشد. استخراج ذخایر نفت و گاز تاجیکستان با وجود ۳۰۰۰ متخصص به همکاری منطقه‌ای نیاز دارد. چنانچه آرامش در افغانستان برقرار شود می‌توان گاز این کشور را از راه ایران به بازارهای مصرف رساند.

گسترش همکاری‌های اقتصادی با توجه به موقعیت خاص هریک از کشورها و اهمیت ژئوپلیتیکی دریای خزر و آسیای مرکزی و قفقاز که عامل مهم ارتباط میان همسایگان و نیز با حوزه دریای سیاه و اروپا است، به تلاشها و اقداماتی در مورد برقراری صلح و آرامش در منطقه، بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی و استفاده از ظرفیتهای خالی یکدیگر، حفظ منافع ملی و جمعی کشورهای ساحلی و ممانعت از برتری یافتن دیدگاه‌های سیاسی بر روابط اقتصادی نیاز دارد. با عنایت به این مسأله، که همکاری‌های منطقه‌ای تعارضی با جهانی شدن ندارد.

در بخش همکاری‌های سیاسی با توجه به نوعی از اشتراک سرنوشت در میان کشورهای منطقه، بر تشخیص عوامل واگرا و همگرا و متغیرهای دخیل در همکاری‌های سیاسی تأکید شد.

با امعان نظر بر روند جهانی شدن و فاصله گرفتن از اندیشه حاکم بر دوران جنگ سرد، کشورهای منطقه باید بر عوامل واگرا فائق آیند و با نقش آمریکا در انتشار افکار جنگ سردی مبارزه نمایند. چرا که این سیاست واقعیت‌های جغرافیایی را نیز نادیده می‌گیرد. توصیه گردید با عنایت به نیازهای معنوی، تلاشی مشترک برای غلبه بر بحران هویت و پدید آوردن هویت‌های جدید، از راه تحکیم پیوندهای تاریخی، فرهنگی، تمدنی صورت گیرد و به تعریف هویت خزری پرداخته شود. از همکاری‌های اقتصادی دوجانبه و چندجانبه و نیز نهادینه کردن

دموکراسی در کشورهای منطقه در جهت تحکیم روابط سیاسی استفاده گردد.

از آنجا که پیش‌نیاز توسعه همکاری اقتصادی و سیاسی و سرمایه‌گذاری خارجی، ایجاد محیطی امن و باثبات می‌باشد، کشورهای ساحلی باید مراقبت نمایند که قدرتهای خارجی در منطقه فرصت نیابند که برای خود منافعی در این دریا منظور نمایند و از این طریق امنیت دریا را به مخاطره اندازند. گرچه اکنون شکل‌گیری اثرات نفوذ خارجی بر نظامهای سیاسی جمهوری‌های آسیای مرکزی ناچیز بوده است اما ممکن است این وضعیت تغییر یابد. منابع نفت و گاز ضمن اینکه عاملی برای همکاری هستند، می‌توانند موضوع رقابت و درگیری نیز باشند. خزر نه تنها نقطه تلاقی شرق و غرب بلکه ممکن است محل تلاقی شمال و جنوب هم باشد.

به سبب برخوردهای اغلب غیرمسئولانه افراد، سازمانها و دولتها با محیط زیست دریای خزر و عدم دقت در تأثیر توسعه صنعت و تخریب دریا، اماکن تخم‌ریزی و تجمع آبزیان و مسیرهای مهاجرت آنان در اثر آلودگی‌های نفتی، ورود فاضلابهای صنعتی و سموم دفع آفات کشاورزی با خطر جدی روبه‌روست. تداوم این وضع سازوکارهای طبیعی زیست را در این اکوسیستم آبی مختل کرده‌است. از این رو اتخاذ فوری تدابیر مناسب در زمینه‌های کشتیرانی، ماهیگیری، بهره‌برداری از معادن، انتقال نفت و گاز و نوسانات آب دریا ضرورتی جدی دارد. نه تنها دولتها بلکه افراد و سازمانهای غیردولتی نیز در این مهم دارای مسئولیتی خطیر می‌باشند. حفاظت از محیط زیست باید به فرهنگ مردم خزر وارد شود.

موضوع نظام حقوقی دریای خزر در سال ۱۹۹۴ پس از انعقاد قراردادی در مورد بهره‌برداری از حوزه‌های نفتی در دریای خزر میان جمهوری آذربایجان و یک کنسرسیوم نفتی مطرح و پس از اعتراض دولتین ایران و روسیه، از حساسیت ویژه‌ای برخوردار گشت. علی‌رغم ملاقاتهای متعدد میان مقامات دولتهای ساحلی اتفاق نظر در مورد نظام حقوقی مناسب برای ساماندهی به حدود و نحوه اعمال حاکمیت کشورها در این دریای بسته تاکنون حاصل نگردیده است. در حالی که برخی از کشورها بر تقسیم دریا تأکید می‌ورزند، جمهوری اسلامی ایران معتقد است نظام حقوقی مشاع براساس معاهدات ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ میان ایران و شوروی، کماکان مناسب‌ترین نظام حقوقی می‌باشد.